

периферійності, амплітудність різних факторів та алгоритми їх взаємодії – цей комплекс питань, на наш погляд, буде відігравати все більш складну роль щодо виділення й аналізу правових систем сучасності, а у ситуації кризи проекту міжнародного права й їх взаємодії на міжнародному рівні. Але, зрештою, ми маємо виходити з розуміння такого пошуку, оскільки альтернативою «території права», цивілізаційному простору, що у давньогрецькому розумінні може бути позначеним терміном ойкумена, може бути тільки територія сили, війни, беззаконня тощо. Усього того, що знову може відкинути людство у часи катастрофізму, хаосу, руїн і трагізму.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мірошніченко М.І. До проблеми критеріїв типології правових систем у сучасних умовах правових трансформацій / М.І. Мірошніченко // EUROPEAN POLITICAL AND LAW DISCOURSE. – 2014. Volume 1 Issue 6. – С. 59–68.

2. Правові системи сучасності: Навчальний посібник для магістрів права / Відп. ред. Ю.С. Шемшученко. – К.: Вид-во <Юридична думка>, 2012. – 492 с.

3. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. – Харків: Право, 2011. – 584 с.

4. Познер Р.А. Економічний аналіз права / Р.А. Познер; пер. з англ. С.В. Савченко. – Київ.: Наукове видавництво <Акта>, 2003. – 862 с.

5. Стігліц Д. Глобалізація та її тягар / Д. Стігліц; пер. з англ. А.Ю. Ішенко. – Київ.: Вид. дім <КМ Академія>, 2003. – 252 с.

6. Культурні цінності Європи / За ред. Ганса Йоаса і Клауса Вігандта; пер. з нім. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2014. – 552 с.

7. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / М. Вебер – Київ: Основи, 1994. – 261 с.

8. Фромм Э. Бегство от свободы / Э. Фромм; пер. Г.Ф. Швейника. – Москва: Аст, 2011. – 288 с.

9. Маркузе Г. Эрос и цивилизация. Одномерный человек. Исследование идеологии развитого индустриального общества / Г. Маркузе; пер. с англ., послесл., примеч. А.А. Юдина. – Москва: ООО «Изд-во АСТ». 2002. – 526 [2] с.

УДК 340.12

МЕХАНІЗМ ПІЗНАННЯ ПРАВА В ЮРИДИЧНІЙ РЕАЛЬНОСТІ (ФІЛОСОФСЬКО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ)

Бернюков А.М., к. ю. н.,

доцент, завідувач кафедри правознавства
Хмельницький інститут соціальних технологій

Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

Стаття присвячена філософсько-теоретичному дослідженню загальних умов процесу правопізнання, здійснюваного людиною в середовищі юридичної реальності.

Ключові слова: право, пізнання права, філософія права, юридична гносеологія.

Статья посвящена философско-теоретическому исследованию общих условий процесса правопознания, осуществляемого человеком в среде юридической реальности.

Ключевые слова: право, познание права, философия права, юридическая гносеология.

Bernyukov A.M. THE MECHANISM OF KNOWLEDGE OF LAW IN LEGAL REALITY (PHILOSOPHICAL AND THEORETICAL ANALYSIS)

Article is devoted philosophical theoretically to research of general conditions of process of knowledge of law which is carried out by person in environment of legal reality.

Key words: law, knowledge of law, legal philosophy, legal gnoseology.

Постановка проблеми. Як усім відомо, без своєї інтерпретації жодна норма не може бути зреалізована. Саме людина суб'єктивно визначає її зміст (один із сингулярно можливих), який і приводиться ним у дію. Однак часто ця діяльність призводить до визначення не того змісту, що «насправді» мав на увазі автор тексту. При цьому, як справедливо наголошує А. Бакаєва, «інтерпретація (тлумачення) правового документа – це знаходження того сенсу, який його автори ... мали на увазі» [1, с. 8]. Між тим, на відміну від законів, людина не створює право. Однак, при цьому, останнє – і не самообман, навіювання чи ілюзія, але це, в своїй ідентичності, вираження вищого блага світу. Суб'єкт же – це лише частинка буття, тому він повинен слідувати його приписам і діяти тільки за даними пра-

вилами. І тут наша мета в тому, що слід зробити право із «речі-в-собі» в «предмет-для-нас». Тому ціль людини – знайти та відкрити суть *jus naturale*, назавжди розпечатавши її для себе. Попри це, навіть з'ясування даного питання на науково-теоретичному рівні становить велику проблему для юриспруденції.

Ступінь розробленості проблеми. Ведучи ж далі мову про останні дослідження та публікації, в яких започатковано розв'язання означеної нами проблеми і на які ми спираємось у нашій роботі, то тут можна відмітити, зокрема, наступних авторів: А. Аверін, Ю. Андрущакевич, А. Бакаєва, В. Булгаков, Н. Вопленко, Д. Гаврилов тощо. Разом із тим, жодним чином не применшуючи внесок даних учених у розробку теми, слід зазначити, що в їхніх роботах наводиться лише найбільш



загальне на абстрактному рівні вирішення зазначеного питання.

Мета статті. Відтак аналіз процесу правопізнання, що здійснюється людиною, потребує свого подальшого глибокого та більш ґрунтовного дослідження, – що, відповідно, і ставиться нами в якості мети для даної статті.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, будь-який вид пізнання – це не просто безпосередній суб'єктивний розв'язок ситуації. Але й у вирішенні має обов'язково бути присутній момент реалізму, що не повинен дати перетворитись цьому процесу на свавільну діяльність без орієнтувальних «кордонів». Об'єктивним же обмежувачем в юридичній реальності виступає «вказування» факту на зафіксовану у праві конкретну нормативність, що, як ключ до замку, підходить для нього. Відтак, як правильно зазначає А. Аверін, «саме у вирішенні норма права набуває індивідуально-владного характеру. Встановлюється остаточний зв'язок норми права з фактом, що підлягає вирішенню» [2, с. 87].

Відтак саме по собі право не може бути зрозумілим поза його реляціями з конкретно-фактичними умовами дійсного життя. Юс – це правило, яке потрібно «приготувати» в конкретиці фабули справи. І як слушно зазначає в даному плані дослідник В. Булгаков, «сама суть справедливості може бути правильно зрозуміла і витлумачена лише тоді, коли вона співвіднесена з обстановкою, з характером часу» [3, с. 9]. Саме таким чином, як правильно відзначає Н. Вовченко, правова справедливість і реалізується в якості юридичної: «Буття юридичної справедливості – світ юридичної практики, що обслуговується правовою свідомістю і втілюється в комплексі реально існуючих правових відносин, заснованих на реалізованих нормах права і офіційно закріплюється право-реалізаційними актами. Отже, правотворчість, правова свідомість, норми права, правові відносини і акти реалізації права – основні сфери оціночно-регулятивного дії юридичної справедливості. Вона в якості ідеї, принципу права і принципу юридичної діяльності, нормативної системи, що об'єктивно склалася і, нарешті, режиму нормативного регулювання суспільних відносин пронизує всі сфери правового життя суспільства» [4, с. 8].

У результаті, Н. Вовченко зазначає, що «поняття юридичної справедливості асоціюється, насамперед, із правосуддям, високопрофесійним і морально-бездоганним розглядом та вирішенням юридичних справ, заснованих на пошуках істини у правозастосовчій діяльності. Акцент, таким чином, робиться на процесі й результаті правового регулювання, оцінюваного через призму таких моральних понять, як чесність, неупередженість, гуманність, порядність, домірність і т. д. В уявленнях про юридичну справедливість висвітлюється її практична спрямованість на досягнення у правовому регулюванні законного і морального бездоганного результату. Вона «заземлює» ідеали правової справедливості, перетворюючи їх на конкретні регулятивно-працюючі вимоги моральності і права. У цілому ж можна констатувати, що юридична

справедливість втілює в собі те, що припускає правова справедливість, і суперечності між даними поняттями бути не може. Саме це і дозволяє використовувати їх, як однопорядкові» [4, с. 7–8].

Тож юридична аплікативність, як конкретизація в процесі реалізації *jus naturale*, є дійсною ціллю правозастосувача, – що якраз і формує справедливість по справі. Сама ж ця процедура «примірки» відбувається через зближення норми до факту шляхом уточнення позицій їх співпадіння за принципом: «чи підходять вони у своїх взаємозв'язках один одному для даного місця та часу». При цьому встановлена фабула стає незмінною даністю, і вже до неї тільки шляхом підбору підставляються у «звірці» правила. Накладенням права на випадок, в якому воно з необхідністю має знаходити своє безпосереднє здійснення, саме і досягається функція захисту *jus naturale*. Тож саме «факт» приводить у дію юс. Як важіль, він запускає механізм ініціалізації *jus naturale*. І тут правоінтерпретація – це перекладення абстрактного типового змісту на індивідуальний конкретний випадок, підгонка ситуації до норми, але не навпаки.

Про «інститут конкретизації як важливого аспекта» юридичної реальності говорить і Ю. Андрущакевич. За його словами, «поняття конкретизації» виступає у вигляді «особливого різновиду юридичної діяльності». Її ж необхідність Ю. Андрущакевич пояснює так: «Загальність правової норми, що полягає у невизначеності кола суб'єктів суспільних відносин та кількості ситуацій передбачає можливість впровадження її в суспільні відносини шляхом конкретизації припису норми права до сфери суспільних відносин певного суб'єкта чи певної життєвої ситуації. Саме конкретизація норми є суттєвим фактором визначення ефективності правового регулювання в цілому» [5, с. 40]. Тож для Ю. Андрущакевича правоконкретизація – це «перекладення нормативності права на визначений рівень, що надає змогу безпосередньо втілити його у реальну поведінку суб'єктів» [5, с. 41].

Уточнюючи далі зміст правоконкретизації, Ю. Андрущакевич зазначає: «Конкретизація являє собою властивість правового регулювання. Це особливий, об'єктивно необхідний процес, який зумовлений такими ознаками права, як його невизначеність та абстрактність змісту» [5, с. 41]. Тому «в результаті формулюється поняття конкретизації, як об'єктивної властивості правового регулювання, яке полягає в переході від невизначеності юридичного припису до його визначеності (правотворчості), а також невизначеності норми права у зв'язку з появою юридичного факту до його якості визначеного правового (індивідуального) регулятора (правореалізації). Здійснення конкретизації має на меті збільшення визначеності правового регулювання» [5, с. 41]. І, в першу чергу, Ю. Андрущакевич веде мову саме про загальний рівень правоконкретизації, здійснюваний державними органами: «Ми можемо зазначити, що конкретизація юридичних норм – це об'єктивно зумовлена, спрямована на підвищення точності й визначеності правового регулювання

діяльність уповноважених органів, метою якої є переведення абстрактного змісту юридичних норм на більш конкретний рівень за допомогою логічних операцій обмеження обсягу вміщених у цих нормах понять, результати якої фіксуються в юридичних актах» [5, с. 42].

Тож, як правильно зазначає в цьому контексті А. Аверін, «юридичне пізнання – це пізнання тих подій, які відбулися в суспільстві і так чи інакше стосуються сфери правового регулювання. Можна було б сказати, що предметом юридичного пізнання є правовідносини, але таке визначення звужує сферу його фактичної дії. Справа в тому, що предметом юридичного пізнання є не тільки правовідносини, що випливають із загального трактування поняття юридичного пізнання, а будь-які події, які, як може виявитися, і не мають юридичної характеристики.

Юридичне пізнання існує для того, щоб з усього розмаїття подій, викликаних відносинами між людьми, відібрати ті, які вимагають юридичної оцінки та юридичного упорядкування. На тій стадії юридичного пізнання, коли правозастосовувач доходить висновку про відсутність правового змісту в події, юридичне пізнання даного предмета припиняється. Хіба виправдувальний вирок суду, постановлений у результаті того, що в ході судового розгляду не встановлена, наприклад, подія злочину, виключає даний судовий процес із контексту юридичного пізнання? Саме юридичне пізнання дозволяє «сортувати» життєві події на юридично значимі і позаправові (у тому числі казуси). І все ж початкова спрямованість юридичного пізнання визначається сферою правового регулювання.

Якщо, наприклад, правова регламентація не охоплює інтимне життя членів суспільства, то ніякі відносини між людьми в цій сфері не можуть бути предметом юридичного пізнання. Однак, як тільки відбуваються події (з області інтимного життя), які віднесено до сфери правового регулювання та контролю, вони (ці події) можуть потрапити в поле юридичного пізнання» [2, с. 112]. Відтак А. Аверін робить наступний висновок із приводу юридичного пізнання: «Таким чином, юридичне пізнання в області правозастосування – це специфічний вид розумової діяльності компетентної особи, що полягає в суб'єктивній інтерпретації життєвої події, що відбулася в минулому, і яка пов'язана з людськими відносинами, критичному аналізу висунутих версій цієї події, психологічному сприйнятті встановленого знання про саму подію і його юридичної оцінки, знання, отриманого в рамках юридично-пізнавальної діяльності, що має правову регламентацію» [2, с. 122].

Однак, чи стане юридична кваліфікаційна діяльність для учасників правової ситуації їхнім осмисленим та свідомим способом реалізації правого належного у суще, вже залежить від них самих. Зокрема тут мова йде і про так звану суддівську секрецію у формі лекс-творчості. Як засвідчує досвід, визнання такого виду юридичної творчості, як пристосувальної «поправки» закону до факту, тобто приведення НПА у відповідність до реалій правозастосування, є одним із провідних чинником

установлення *jus naturale* в життя. І хоча в такому амплуа суддя, коли заповнює прогалини, які постійно виявляються в ході здійснюваного ним правозастосування, фактично виконує роль законодавця. Разом із тим, допрацьовуючи за останнього, він усуває його недоробки. Випадки ж, не передбачені діючими НПА, на постійній основі зустрічаються під час юридичного розгляду, і це покладає на суд відповідальну творчу місію, змушуючи його мимоволі створювати для таких казусів нові норми.

Попри це, з іншого боку, у нас сьогодні в цивільному судочинстві, базованому на принципі змагальності сторін, юридична істина (з її когнітивністю) підмінюється процесуальною (дотриманням встановлених процедур). Ззовні ніби все гладко, чого не скажеш про зворотній бік рішення. Формальність, як фастфуд (час – це гроші), тут заміщає собою через об'єктивність. У результаті судові рішення часто відповідають формі, але не правильні за змістом, тобто суперечать справедливості. Тож фактор економії часу в нас перемагає все. Правосуддя стало звичайним споживчим продуктом. Ось побічний ефект інформаційного суспільства – думай та дій швидше, тобто гносеологічно прискорюйся. Істина ж при цьому все більше девальвується. Тепер правий той, хто володіє більшим обсягом інформації. Однак, при цьому остання в умовах сучасного світу поглинається швидко, як хот-дог, без достатнього пережовування та засвоєння. Перша-ліпша відомість, взята до уваги, стає догмою, яка швидко підхоплюється медіа і тиражується, а відтак потім вже важко спростовується. У такому одномірному соціумі маніпулювання свідомістю відбувається за принципами технологій «третьої сигнальної системи» Павлова. Тим самим на мозок, по-суті, не просто надягається, а насильно натягується «намордник».

Не менш проблемним питанням у даному ракурсі виступає й існування в нашій країні такого державного органу, як Конституційний Суд. Останній, як відомо, покликаний головним чином інтерпретувати думку парламенту, тобто не свою, а чужу волю. Те ж, що це робиться на предмет відповідності прийнятих Верховною Радою норм саме Конституції – не змінює суть справи. Взяти хоча б до уваги ту обставину, що сам Основний Закон також приймається парламентом. Фактично, усе це те ж саме, коли б сусід витлумачував сказані нами слова. І причому за нас, зі свого такого вже власного «переказу», вказував іншим, що треба їм робити. В тому числі і нам же самим. Тож, як вказує Д. Гаврилов, «у рамках цих правових процедур має місце не класичне правозастосування за прикладом логічного силогізму («факт – норма – рішення»), а цілком певна контрольна діяльність, що служить «правозастосуванням» із приводу «правозастосування»» [6, с. 36]. Тобто, іншими словами, Конституційний Суд практично здійснює ніщо інше, як вищу законодавчу функцію, оскільки його висновки та роз'яснення прирівнюються до положень самого Основного Закону. Тим самим він, фактично, усуває з поля нормотворення парламент, перебираю-



чи на себе його основну функцію, – руйнуючи таким чином загально визнану демократичну формулу Монтеस्क'є про тризонний розподіл влади в державі.

Позитивним же моментом на шляху реформування нашої юридичної системи стало, на решті, скасування в нашій країні права ВСУ та вищих спеціалізованих судів видавати норми у вигляді т. з. «керівних роз'яснень». Оскільки це було явною підміною собою третьої гілки влади повноважень законодавця. В СРСР, де широко використовувався цей механізм, навіть і не приховувалося, що «у радянській правовій системі функції суду не вичерпуються лише здійсненням правосуддя. Одним із головних напрямків діяльності вищих судових органів Союзу РСР і союзних республік є видання керівних роз'яснень із питань застосування судами законодавства (ст. 3 Закону про Верховний Суд СРСР)» [7, с. 11].

Повертаючись же знову безпосередньо до юридичного пізнання, слід зазначити, що, з іншого боку, можна адекватно зрозуміти «ситуацію» справи, правильно її розтлумачити, але часто труднощі можуть виникнути в процесі останньої герменевтичної стадії – застосуванні, що тут постає у вигляді результату кваліфікації цивільної чи кримінальної «події». Відтак, подібна інтерпретаторська діяльність, без якої не можна обійтися в суспільстві, є, поруч з цим, і дуже ризикованою справою. Адже вже достатньо багато хибного, пов'язаного з результатами такої дії, нами неправильно було прийнято за істинне *jus naturale*. Попри це, те адекватне, що все-таки ми спромоглися зрозуміти про право, принесло нам вже багато корисного. Причому відкриття, які були зроблені на даному шляху, нічим не поступаються евристичним інноваціям у природничій сфері. Це всі ті ж самі закони, за якими функціонує наше існуюче буття. Тож пізнавши право, його слід виконувати, а не намагатися змінювати (що є нонсенсом). Оскільки ревізія-перегляд положень юс є вище наших сил (з ним не посередаєшся), бо дана субстанція лежить поза людської компетенції. Разом із тим обговорення *jus naturale* (чому воно таке, а не інакше) корисне, оскільки це тренує наші гносеологічні здібності.

Отже, право досягає поставлених та визначених перед ним буттєвих цілей лише в суб'єктному середовищі. Реалізація *jus naturale* вимагає активної творчої участі людини, яка має відтворити його для себе у суцільному, розкрити всю повноту даного явища, «завершити» юс в експлуатації, тим самим замкнути цикл юридичної реальності. І в такому контексті наша історія може бути представлена, як процес наближення до ідеалу правового життя. Попри це достовірність *jus naturale* та ненадійність оформлення його змісту в законі пов'язана з напруженою між об'єктивною заданістю буття та гносеологічною природою людини. Як наслідок, немає одного праворозуміння не тільки в різних країнах, але й у межах однієї держави. Тут можна навести приклад США, де, фактично, кожний із штатів наділений повноваженнями визначати, що є злочиним. І все це, у своїй сукупності, зумовлює по-

становку основних філософсько-правових питань, що пов'язані між собою завданням втілення існуючих можливостей *jus naturale* у соціальну дійсність. Внаслідок цього людство постійно розв'язує проблему юс у безупинному переживанні відкриття його нових горизонтів, виправлення та уточнення вже отриманого такого виду знання. При цьому кожне відкриття пункту права є кидком до істини самого буття, в якому ми всі живемо. Поки ж ми не досягли рівня дзеркального відображення *jus naturale* у наших діях; великі проблеми виникають навіть в опосередкованому (фрагментарному) його відтворенні в законодавстві.

Таким чином, аби уникнути дисгармонії з буттям, живучи в його тілі, слід синхронізувати своє існування відповідно до його основоположних законів, одним з яких і є *jus naturale*. Відтак, для встановлення загального благополуччя у суспільних відносинах просто необхідно досягти здійснення такого стану, коли кожний із нас повинен лише виконувати норми права. Людина має прийняти *jus naturale* таким, яким воно є, впустивши юс в своє життя та дозволивши самій собі його владну силу. Як сонце існує в нашій зоряній системі, так і право має бути поставлене центром усього суспільного врегулювання. Відтак, *jus naturale* слід поставити на службу суспільству. Оскільки лише справедливість, втілена через право, веде до процвітання держави, тому повне злиття права із законом – це наша загальна суспільна мета. Повсякчасне ж дотримання *jus naturale* у своєму житті – завдання вже кожної особи. Але для того, щоб виконувати приписи юс, потрібно їх для початку зрозуміти. Однак найбільша проблема саме в тому, що *jus* не піддається легкому пізнанню і не відкривається для сприйняття одразу, його зміст має бути знайдений людиною через власний історичний розвиток. Разом із тим дійти до права – це і є одне із важливих буттєвих цілей для соціальної практики екзистенції.

Для освітлення ж права не потрібні промені зірок чи місяця, а лише ліхтар світочущо розуму власного духу. При цьому *jus naturale* – чистий кисень для наших легенів, але до нього треба звикнути. Лише тоді він дасть свій позитивний ефект. Перенасичене ж вдихання його непідготовленим соціумом є небезпечним. Попри це, дотримання права хоч, можливо, і не миттєво, але в далеко-строковій перспективі обов'язково приносить безпосередню вигоду для суб'єкта, який тим самим вписується в буття, стає у ньому своїм. Якщо правильно зінтерпретувати *jus naturale*, то воно з легкістю, невимушено та без жодного напруження відкриває всі можливості до реального та комфортного поєднання екзистенційної різносторонності в проживанні разом. Для того ж, щоб право запрацювало в індивідуумі, необхідно правильно осмислити його природу, ціль та основу, і вже після цього зробити дане пізнання усвідомленим предметом власної волі. І лише так, Людина Розумна у своєму логічно-наслідковому продовженні стає вже

Правовою, яка вже здатна сформувати дійсну юридичну реальність.

Висновки. Отже, по своїй суті, юс постає в якості необхідного фактора здійснення самого життя, не відчуженого виключно у теоретичну сферу пізнання, але таким, що є особливим інтелектуальним моментом практичного нормозастосування. Саме в такій іпостасі закон максимально близький до концепту правил, створених самою природою в застосуванні до схеми, онтологічної моделі правової реальності, як ідеї існування у безумовній її гносеологічній реконструкції. При цьому екзистенція соціального суб'єкта на пряму бере участь у процесі пізнання, дозволяючи собі бути відтворюваною структурою через формування відповідного атитюду за рахунок «згортання» саме в цю модель. А от як все це здійснити безпосередньо у практиці існуючої у нас юридичної дійсності – становить предмет вже для наступних наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бакаева А.С. Юридическая герменевтика как научное направление правоведения // Влада. Людина. Закон. – 2013. – № 2. – С. 8–11.
2. Аверин А.В. Истина и судебная достоверность. (Постановка проблемы). – СПб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2007. – 466 с.
3. Булгаков В.В. Концепция справедливости в праве: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. / Тамбовский гос. ун-т им. Г.Р. Державина. – Тамбов, 2001. – 22 с.
4. Вопленко Н.Н. Понятие и виды юридической справедливости // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 5 «Юриспруденция». – 2011. – № 2. – С. 7–17.
5. Андрущакевич Ю.В. Конкретизация правовых норм: понятие та природа // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 2. – С. 39–44.
6. Гаврилов Д.А. Конституционно-правовое толкование: понятие и содержание // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 5 «Юриспруденция». – 2011. – № 2. – С. 35–41.
7. Авилина М.В. Праворазъяснительная деятельность высших судебных органов // Советская юстиция. – 1988. – № 17. – С. 11–12.